

УДК 371.14 +374.71

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-1.26>**С. В. Кіриченко**кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри наукових основ управління
Інституту підвищення кваліфікації педагогічних працівників і менеджменту освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

РОЗВИТОК ЗДАТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗДІЙСНЮВАТИ ПЕДАГОГІЧНУ ПІДТРИМКУ ШКОЛЯРІВ

Статтю присвячено розвитку здатності вчителя закладу загальної середньої освіти здійснювати діяльність у сфері педагогічної підтримки школярів, яка орієнтована на допомогу вихованцю у вирішенні проблем спілкування та взаємодії з людьми, подоланні ускладнень, криз, конфліктів, що виникають під час соціалізації й індивідуалізації особистості.

Теоретично обґрунтовано, що підвищення кваліфікації вчительських кадрів, орієнтоване на розвиток здатності вчителя здійснювати педагогічну підтримку школярів, має проводитися у трьох взаємопов'язаних напрямках: управлінському, просвітницькому й освітньому. Це передбачає: започаткування шкільної служби педагогічної підтримки, діяльність якої спрямована на створення мотиваційного середовища, сприяння педагогам в оволодінні системою педагогічної підтримки через організацію роботи педагогічного консилиуму, творчих груп учителів за інтересами, шкільного психолого-педагогічного семінару «Актуальні проблеми розвитку дитини і педагогічна підтримка» із залученням різних форм і методів (лекційні заняття, «круглі столи», евристичні бесіди і диспути, рольові та ділові ігри, аналіз типових ситуацій професійної діяльності, інцидентів і конфліктів; соціально-психологічні тренінги, взаємовідвідування та аналіз уроків, спостереження за діяльністю вчителів у позакласній роботі тощо).

Результатами експериментальної роботи доведено ефективність запропонованих напрямів, форм і методів підвищення кваліфікації вчителів: здатність учителів до здійснення педагогічної підтримки отримала позитивну динаміку за всіма досліджуваними показниками (свідоме бажання та позитивне ставлення до здійснення педагогічної підтримки школярів; сформованість знань про систему педагогічної підтримки; володіння методами діагностики утруднень школярів; засвоєння форм і методів надання педагогічної допомоги учням, які мають ускладнення у взаємодії та спілкуванні з оточенням; сформованість умінь організації суб'єкт-суб'єктних взаємин в освітньому процесі; розвиненість комунікативних умінь і спроможності до педагогічної рефлексії).

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, учитель, школярі, педагогічна підтримка, здатність, розвиток.

Постановка проблеми. Ключовими компонентами функціонування Нової української школи є умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно, реалізуючи на практиці принципи педагогіки партнерства, що передбачає плідну співпрацю вчителів, батьків та дітей на засадах взаємної довіри й поваги (Концепція «Нова українська школа», 2016).

Особлива відповідальність у сфері досягнення балансу прав, обов'язків і відповідальності у трикутнику дитина-педагог-батьки покладається на вчителя закладу загальної середньої освіти, у змісті діяльності якого виділяються такі основні моменти: обов'язкове вивчення індивідуальних особливостей кожного школяра в повсякденній життєдіяльності, спостереження за його взаєминами у класі та в мікрогрупах, співробітництво з батьками та колегами тощо.

З огляду на вищезазначене важливою особистісно-професійною рисою вчителя є його здат-

ність працювати з позиції педагогічної підтримки, що передбачає комунікабельність, потребу у спілкуванні з учасниками освітнього процесу, позитивну емоційну тональність та задоволення від взаємодії з вихованцями, спроможність установлювати індивідуальні та групові контакти, конструктивно розв'язувати міжособистісні суперечності й конфлікти.

Це актуалізує проблему підвищення кваліфікації вчителя та вдосконалення його здатності здійснювати педагогічну підтримку учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений науковий пошук доводить, що ідея педагогічної підтримки не є новою для педагогічної науки, її висловлювали багато педагогів-класиків (Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Водночас своєї цілісності ця ідея набула в дослідженнях О. Газмана та його учнів і колег (Т. Анохіна, В. Бедерханова, Н. Крилова, Н. Михайлова, С. Юсфін та ін.).

Під педагогічною підтримкою О. Газман розумів «превентивну та оперативну допомогу дітям у розв'язанні їхніх індивідуальних проблем, пов'язаних із фізичним і психічним здоров'ям, соціальним та економічним становищем, успішним просуванням у навчанні, у прийнятті шкільних правил; ефективною діловою і міжособистісною комунікацією; із життєвим, професійним, етичним вибором (самовизначенням)» [4, с. 10].

Вочевидь, що до вчителів, які працюють у сфері педагогічної підтримки, висуваються досить високі кваліфікаційні вимоги, зокрема: здатність до особистісно-професійного самовизначення в цінностях педагогічної діяльності; спроможність будувати рефлексивну практику; переорієнтація з власних особистісних проблем на проблеми дитини; розуміння власної неспроможності у вирішенні багатьох проблем дитини та стремління до кооперації з іншими людьми й фахівцями з метою залучення їх до діяльності з підтримки учня; проектування діяльності з педагогічної підтримки, урахування всієї реальності, яку містить конкретна ситуація, та ті можливості, якими володіє педагог, учень, педагогічна система, інші люди; спроможність будувати свій особистісний сценарій професійної діяльності: від ціннісного змісту та цілей до конкретної разової дії, яка є ланкою єдиного ланцюга; наявність таких сценаріїв і складає реальну педагогічну дійсність [3].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що професійно-педагогічна діяльність на засадах педагогічної підтримки потребує від учителя більшої відповідальності, ніж традиційна педагогічна діяльність, вимагає додаткових знань і вмій.

Водночас питання вдосконалення професійної майстерності вчителя для роботи в системі педагогічної підтримки учнів висвітлено в наукових джерелах недостатньо.

Мета статті. Головною метою цієї статті є обґрунтування та експериментальна перевірка основних напрямів розвитку здатності вчителя здійснювати педагогічну підтримку учнів.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення різних підходів до визначення поняття педагогічної підтримки учнів (Т. Анохіна, О. Газман, Н. Крилова, Г. Сорока, Т. Строкова, Т. Фаласеніді, С. Юсфін та ін.) [4; 7; 8], підготовки вчителів до її здійснення (Т. Дрожжина, С. Кіриченко, Н. Михайлова, О. Пехота, Л. Рибалко та ін.) [1; 3; 5; 6] уможливило визначення основних взаємопов'язаних напрямів діяльності з підвищення кваліфікації вчительських кадрів, а саме: управлінський, просвітницький та освітній.

Охарактеризуємо ці напрями детальніше. Так, із метою створення мотиваційного середовища в закладі освіти доцільно започаткувати низку управлінських заходів, а саме: а) проведення педагогічних нарад, групових та індивідуальних

бесід тощо, спрямованих на перебудову діяльності вчительського колективу школи на засадах педагогічної підтримки учнів; б) створення методичної ради, яка забезпечує координацію форм внутрішньошкільного управління процесом педагогічної підтримки, взаємопогоджену роботу класних керівників та вчителів-предметників, затверджує методичні рекомендації з питань педагогічної підтримки учнів; в) забезпечення науково-методичної й матеріальної бази здійснення педагогічної підтримки учнів (наявність відповідної літератури у шкільній бібліотеці, методичного кабінету з відповідною відео- й аудіотехнікою, фонотекою, широким арсеналом діагностичних, розвивальних тестів, сценаріїв ділових та рольових ігор тощо).

Метою просвітницьких заходів є поширення ідей гуманістичного виховання, особистісно-орієнтованого навчання, невід'ємним складником чого є здійснення педагогічної підтримки школярів. У зв'язку із цим спільно з науковцями педагогічних вишів доцільно провести низку психолого-педагогічних семінарів і консультацій у галузі педагогічної підтримки учнів.

Освітні заходи, спрямовані на сприяння педагогам в оволодінні системою педагогічної підтримки, включають організацію роботи педагогічного консиліуму, творчих груп учителів і шкільного психолого-педагогічного семінару «Актуальні проблеми розвитку дитини і педагогічна підтримка».

Так, завданнями педагогічного консиліуму, до складу якого входять учені педагогічного університету, педагогічні працівники, психологи, медичний персонал закладу, є: залучення вчителів до наукової й видавничої діяльності; розробка плану індивідуальної роботи з учителями; проведення консультацій учителів із питань основ психології та педагогіки, спостережень і діагностування утруднення, що виникають в учнів; навчання способам й надання рекомендацій щодо розв'язання проблем учнів; допомога вчителю в організації самоосвіти як особистісної потреби в підвищенні рівня професійної майстерності, що не залежить від віку та професійного досвіду педагога.

Розвитку професійної майстерності сприяє робота творчих груп учителів за інтересами, зокрема «Педагогічні комунікації», «Тьюторство», «Педагогічна рефлексія», «Адаптація», «Педагогічна інтуїція», на засіданнях яких здійснюється обмін досвідом, педагогічними наробками, відбувається колективний пошук шляхів інтенсифікації освітнього процесу. Методичні знахідки вчителів можуть бути висвітлені у шкільному рукописному журналі «Співробітництво».

Роботу шкільного психолого-педагогічного семінару «Актуальні проблеми розвитку дитини і педагогічна підтримка» доцільно проводити 3-4 рази на місяць, із залученням таких видів занять, як: настановчі (вступна лекція, навчання складанню індиві-

дуальної програми тощо), що сприяє актуалізації знань і досвіду педагогів, визначенню цілей та завдань освіти вчителів тощо; основні (лекції, семінарсько-практичні), які забезпечують досягнення визначених цілей освіти педагогів, засвоєння й закріплення відповідних знань і вмінь; контрольні (залікові роботи, захист рефератів, творчих проєктів, анкетування, тестування, співбесіди тощо), що передбачає перевірку й оцінку рівня досягнення поставлених завдань освіти.

Так, учителям можна запропонувати таку тематику лекційних занять: розвиток особистості учня (вікові кризи і конфлікти дитини із самою собою та оточенням); педагогічна підтримка як шлях усунення суперечностей між процесами соціалізації й індивідуалізації дитини; суть педагогічної підтримки учня, мета, завдання, принципи, умови, форми, методи, способи її здійснення; вимоги до професійних та особистісних якостей учителя, який працює у сфері педагогічної підтримки; характер ускладнень учнів у навчанні, взаємодії та спілкуванні з оточенням; методи діагностики утруднень школярів; роль суб'єктного досвіду дитини в особистісно-орієнтованому навчанні.

У проведення практичних занять мають залучатися різні форми та методи активізації навчально-пізнавальної діяльності вчителів, що забезпечує поглиблення та закріплення знань, отриманих у ході лекцій, а саме:

– «круглий стіл» «Учитель – це тьютор, опікун, організатор дозвілля? У чому для мене особисто полягають цінності педагогічної праці?», а також диспут «Чи є обов'язком учителя педагогічна підтримка учня?», що сприяє розвитку професійно-педагогічної спрямованості вчителя на здійснення педагогічної підтримки;

– евристичні бесіди «Як реагувати на конфлікти? Радіти тому, що вони є!», що забезпечує усвідомлення вчителем значущості здійснення педагогічної підтримки в запобіганні й розв'язанні конфліктів, які виникають в учнівському середовищі;

– рольові та ділові ігри, аналіз типових ситуацій професійної діяльності, інцидентів і конфліктів, які реально виникають у вчителів у різних життєвих обставинах, а також розв'язання спеціально розроблених педагогічних ситуацій і завдань, що стосуються різного роду міжособистісних стосунків з іншими учасниками педагогічного процесу і вирішення яких спрямовує вчителів на самостійний пошук оптимальних способів реакції й поведінки, зняття напруженості у взаєминах з оточенням, розв'язання конфліктів;

– соціально-психологічні тренінги, спрямовані на розвиток комунікативних умінь, навичок рефлексії й саморегулювання професійної поведінки, умінь володіння своїм емоційним станом, стримування негативних емоцій тощо;

– взаємовідвідування та аналіз уроків. Перед відвідуванням уроків своїх колег учителі мають отримувати цільові завдання: спостереження за професійною діяльністю педагога, взаємодією вчителя з учнями, визначення відповідності тематики заняття меті та завданням уроку, проведення спостереження адекватності й ефективності застосування вчителем форм і методів організації навчально-пізнавальної діяльності учнів; вивчення стилю спілкування педагога зі своїми вихованцями, його впливу на психолого-емоційний клімат у класі; фіксування під час відвідувань уроків «емпатійних» і «неемпатійних» реплік учителя тощо;

– спостереження за діяльністю вчителів у позаурочній роботі та проведенні позакласних заходів, визначення актуальності й цінності проведених заходів, здатності вчителя до встановлення педагогічно доцільних взаємин з учнями тощо;

– взаємоаналіз учителями стану оформлення календарних планів і планів виховної роботи, оформлення журналів й особистих справ учнів, іншої шкільної документації.

У роботу семінару вчителі мають залучатися диференційовано – залежно від ступеню підготовленості вчителя надається різний обсяг інформації та літератури, різна кількість завдань та їх розмаїття. Інформація подається з урахуванням побажань педагогів. Семінар має гнучкий склад учасників: учителі можуть відвідувати всі заняття або вибірково (за необхідністю).

Важливим аспектом роботи семінару є створення сприятливої психоемоційної атмосфери, що забезпечує активну розумову діяльність, вільний обмін думками та досвідом.

Із метою отримання об'єктивних даних щодо динаміки рівня теоретичних знань і практичних умінь учителів надавати педагогічну підтримку необхідно розробити план вивчення рівнів кваліфікації педагогів, який передбачає використання таких емпіричних методів, як бесіди, анкетування, аналіз відвідуваних уроків, спостереження за діяльністю вчителів на уроках і в позаурочний час, їхньою участю в методичній роботі школи, у процесі вивчення змісту їхніх виступів на нарадах, консилиумах, семінарах, конференціях, перевірки матеріалів, підготовлених на педагогічний ярмарок, аналіз формулярів шкільної бібліотеки тощо.

Критеріями оцінки рівня теоретичних і методичних знань визнаються такі: наявність інноваційних підходів до організації навчання, орієнтація у процесі навчальної діяльності на особистість учня, сприйняття його повноправним учасником процесу пізнання.

У ході роботи з учителями необхідно також постійно здійснювати психолого-педагогічну діагностику і самодіагностику, що спрямовується на виявлення типологічних особливостей особисто-

сті педагога, оцінку й самооцінку мотивації педагогічної діяльності, рівня емпатії, товариськості, комунікабельності, спроможності до рефлексії своєї поведінки й діяльності.

Визначені напрями роботи з удосконалення професійності вчителів, їхньої здатності працювати в системі педагогічної підтримки учнів було перевірено експериментально. Експериментальна робота здійснювалася впродовж 2017–2000 років на базі закладів загальної середньої освіти №№ 22, 51, 89, 129, 146, 150 I–III ступенів Шевченківського району Харківської міської ради Харківської області. В експериментальній роботі брали участь 150 шкільних учителів.

Експериментальні дані, отримані на основі порівняння результатів освітньої й професійної діяльності вчителів під час проведення констатувального (2017 р.) та контрольного (2020 р.) зрізів, дозволили зробити висновок про те, що якості педагогів зазнали значних змін і мали позитивну динаміку за всіма досліджуваними показниками, а саме: свідоме бажання та позитивне ставлення до здійснення педагогічної підтримки школярів; сформованість знань про систему педагогічної підтримки; володіння методами діагностики утруднень школярів; засвоєння форм і методів надання педагогічної допомоги учням, які мають ускладнення у взаємодії й спілкуванні з оточенням; сформованість умінь організації суб'єкт-суб'єктних взаємин в освітньому процесі; розвиненість комунікативних умінь і здатності до педагогічної рефлексії.

Так, на 46,0% зросла кількість учителів, які мали свідоме бажання здійснювати педагогічну підтримку учнів; на 59,3% – тих, хто позитивно ставився до роботи в системі педагогічної підтримки. Більшість учителів на високому рівні засвоїли знання про систему педагогічної підтримки (58,7%), оволоділи методами діагностики утруднень школярів (60,7%), уміннями організації суб'єкт-суб'єктних взаємин у педагогічному процесі (52,7%).

Переважною більшістю педагогів на високому та достатньому рівнях були засвоєні форми та методи здійснення педагогічної підтримки учнів (61,3%), уміння педагогічної рефлексії (64,0%) та педагогічної комунікації (73,3%).

Виявлено також позитивні зміни у професійній діяльності педагогів: спостерігалася активна участь учителів у проведенні педагогічних ярмарок, виданні рукописного журналу «Співробітництво», в обміні педагогічним досвідом на засіданнях різного рівня (наради, консиліуми, семінари, конференції).

Робота з учителями сприяла підвищенню якості організації освітнього процесу. Так, відвідування під час проведення експерименту 950 уроків та їх аналіз дозволили зробити висновок про

те, що відбулися позитивні зміни у міжсуб'єктних стосунках, а саме: у взаєминах з учнями вчителі виявляли невідому зацікавленість проблемами дітей, педагогічний такт, емпатію; скоротилася дистанція між учителями та учнями, педагоги більш уважно прислухалися до учнівських думок, виявляли повагу до учня, частіше використовували методи заохочення; на уроках створювалася сприятлива атмосфера довіри, емоційного розкріпачення, рівноправної взаємодії, діалогічного спілкування.

Висновки і пропозиції. Теоретично обґрунтовано, що розвиток здатності вчителя здійснювати педагогічну підтримку школярів має проводитися у трьох взаємопов'язаних напрямках: управлінському, просвітницькому й освітньому.

Реалізація зазначених напрямів вимагає: започаткування шкільної служби педагогічної підтримки, діяльність якої була спрямована на створення мотиваційного середовища, поширення ідей особистісно-орієнтованого навчання, сприяння педагогам в оволодінні системою педагогічної підтримки через організацію роботи педагогічного консиліуму, творчих груп учителів за інтересами, шкільного психолого-педагогічного семінару із залученням різних форм і методів активізації освітньо-пізнавальної діяльності вчителів.

Уточнено критерії та показники розвиненості здатності вчителя здійснювати діяльність у сфері педагогічної підтримки школярів, а саме: свідоме бажання та позитивне ставлення до здійснення педагогічної підтримки школярів; сформованість знань про систему педагогічної підтримки; володіння методами діагностики утруднень школярів; засвоєння форм і методів надання педагогічної допомоги учням, які мають ускладнення у взаємодії й спілкуванні з оточенням; сформованість умінь організації суб'єкт-суб'єктних взаємин в освітньому процесі; розвиненість комунікативних умінь і здатності до педагогічної рефлексії.

Результатами експериментальної роботи доведено ефективність запропонованих напрямів, форм і методів підвищення кваліфікації вчителів для здійснення педагогічної підтримки школярів.

Перспективними напрямами подальшого дослідження вважаємо визначення способів організації самостійної роботи вчителів щодо розвитку здатності здійснювати педагогічну підтримку учнів.

Список використаної літератури:

1. Дрожжина Т.В. Підготовка педагогічних кадрів для роботи в системі педагогічної підтримки. *Засоби навчальної та наукової-дослідної роботи: Зб наук.* пр. Харків : ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. 2000. Вип.14. С. 150–155.
2. Концепція «Нової української школи». 2016. *Освіта.ua*. URL : <http://osvita.ua/school/52062/>.

3. Михайлова Н. Квалификационные требования к педагогу, работающему в сфере педагогической поддержки ребенка. *Народное образование*. 1998. № 6. С. 115–118.
4. Педагогика поддержки / Н.М. Касицина, Н.Н. Михайлова, С.М. Юсфин, М.М. Миркес и др. Санкт-Петербург : Агентство образовательного сотрудничества, 2005. 160 с.
5. Пехота О.М., Ратовська С.В. Культура співробітництва: практика групової роботи студентів : навч.-метод. посіб. Миколаїв : Іліон, 2011. 252 с.
6. Рибалко Л.С., Черновол-Ткаченко Р.І., Кіриченко С.В. Професійна самореалізація вчителів старшої школи в освітній проектній діяльності в контексті Нової української школи. Харків : Вид. група «Основа», 2018. 144 с.
7. Сорока Г.І., Дрожжина Т.В. Система педагогічної підтримки школярів. Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2002. Вип. 22. С. 69–75.
8. Фаласеніди Т.М. Стратегії навчання і педагогічна підтримка учнів. Львів : Свічадо, 2016. 88 с.

Kirychenko S. Development of ability of a teacher of general secondary educational institution to provide pedagogical support to schoolchildren

The article is dedicated to the development of ability of a teacher of general secondary educational institution to carry out activities in the field of pedagogical support of schoolchildren. It is aimed at providing assistance to schoolchildren in solving problems with communication and interaction with people, overcoming difficulties, crises and conflicts arising in the process of person's socialization and individualization.

The author has substantiated theoretically that teachers' advanced training, focused on the development of teacher's ability to provide pedagogical support to schoolchildren, should be conducted in three interrelated directions, namely: managerial direction, enlightenment and educational direction. It includes: launching a school pedagogical support service, the activity of which is aimed at creation of motivational environment, assisting teachers in mastering the system of pedagogical support through the organization of work of the pedagogical concilium, teachers' creative interest groups, school psychological-pedagogical seminar "Current problems of child's development and pedagogical support" involving different forms and methods (lectures, "round tables", heuristic talks and disputes, game and business games, analysis of typical situations of professional activity, incidents and conflicts; social-psychological trainings, mutual visits and analysis of lessons, monitoring of teacher's activities in extracurricular work etc.).

The results of the experimental work have proved the effectiveness of the suggested directions, forms and methods of teachers' advanced training, For instance, there was positive dynamics of teachers' ability to provide pedagogical support in all investigated indicators (conscious desire and positive attitude to implementation of pedagogical support for schoolchildren; formation of knowledge about the system of pedagogical support; mastering the methods for diagnostics of schoolchildren's difficulties; mastering the forms and methods of providing pedagogical assistance to schoolchildren who have difficulties in communication and interaction with the environment; development of ability to organize subject-subject relationships in educational process; development of communicative skills and ability for pedagogical reflection).

Key words: *general secondary educational institution, teacher, schoolchildren, pedagogical support, ability, development.*